

Katarzyna Pyra

Uniwersytet Rzeszowski

**ROLE SPOŁECZNE KOBIET -
KULTUROWE UWARUNKOWANIA,
RÓŻNE WYMIARY ŻYCIA SPOŁECZNEGO**

Wprowadzenie

Zagadnienia dotyczące płci oraz jej odróżniania od zawsze przyciągały znaczną uwagę zarówno ze strony społeczeństwa, jak i badaczy. Wprowadzenie do tematyki związanej z różnicami płciowymi nie może się obyć bez odniesienia do historycznych teorii i założeń, które kształtowały rozumienie ról mężczyzn i kobiet przez społeczeństwa. Różnice te, często widoczne na pierwszy rzut oka, były i nadal są fundamentem do analizy i wyjaśniania zróżnicowania zachowań oraz funkcji społecznych poszczególnych grup płciowych. Pomimo prostoty w dostrzeżeniu tych różnic społeczne i kulturowe konteksty nadają im głębsze znaczenie, które mogą wpływać na wartościowanie i stereotypizację. Herbert Spencer i Charles Darwin, jako jedni z najważniejszych teoretyków XIX w., znacząco przyczynili się do ukształtowania poglądów związanych z rolą płciową, podkreślając biologiczne podstawy tych ról. Ich prace, mimo że wyrosły na gruncie swoich czasów, wciąż mają istotny wpływ na współczesne debaty dotyczące płci i równości płciowej.

Niniejszy tekst skupia się na opisanu ról społecznych pełnionych przez kobiety oraz na tym, jak zmieniła się ich realizacja na przestrzeni wieków. Ponadto przedstawiono sposób, w jaki historyczne koncepcje ról płciowych wpływały na rozumienie różnic między płciami i jakie miało to konsekwencje w postrzeganiu oraz wartościowaniu kobiet i mężczyzn w społeczeństwie.

Płeć kulturowa a role społeczne

Kwestie związane z płcią i jej rozróżnianiem od zawsze budziły duże zainteresowanie. Najprawdopodobniej dlatego, że bycie przedstawicielem płci żeńskiej czy męskiej jest jedną z najoczywistszych i najprostszych różnic do zaobserwowania u drugiego człowieka. Rozbieżności, które są łatwe do zauważenia, takie jak płeć czy rasa, są podstawą do wyjaśniania prawie wszystkiego, co powiązane jest z działaniem osób znajdujących się w danej grupie. Nie byłoby w tym nic złego, gdyby nie ludzka skłonność do oceniania i przypisywania cech kategoriom¹.

Rozróżnienie oparte na płci zostało podstawą do wartościowania. Przykładem mogą być założenia Herberta Spencera i Charlesa Darwina. Według pierwszego z wymienionych autorów różnice, które wynikają z płci, są bezpośrednim wyznacznikiem roli w każdym ze społeczeństw. Na podstawie tego można założyć, że mężczyźni powinni zajmować się rządzeniem, ponieważ są do tego biologicznie wyposażeni. Kobiety natomiast, które są biologicznie stworzone do powoływania dzieci na świat, powinny skupić się na rodzeniu potomstwa i opiece nad nim. Zmiana tego założenia byłaby niezgodna z naturą i stanowiłaby pogwałcenie jej praw. Charles Darwin w swoich interpretacjach związanych z przynależnością do danej płci posunął się dalej od wspomnianego wcześniej Spencera. Twierdził on, że osobniki płci męskiej, bez względu na gatunek, podlegają większej selekcji naturalnej, ponieważ są one odpowiedzialne za ochronę słabszych, czyli przedstawicieli płci żeńskiej. W związku z większą selekcją osobniki te mają częstszą przeżywalność i są bardziej rozwinięte zarówno fizycznie jak i umysłowo. Skutkuje to wyższym poziomem tych właściwości wśród mężczyzn².

Aktualnie rozważania oparte na takim sposobie rozumowania mogą budzić duże wątpliwości i sprzeciw. Wraz z rozwojem wiedzy i przemianami w rolach społecznych kobiet i mężczyzn zmieniły się również poglądy związane z cechami i rolami przynależnymi do konkretnej płci. O postępie w tej dziedzinie świadczy wprowadzenie do nauki pojęcia płci społeczno-kulturowej, które oznacza cechy oraz zachowania uważane w konkretnym społeczeństwie za właściwe dla kobiet lub mężczyzn i odróżnienie go od biologicznie definiowanej płci. Płeć społeczno-kulturowa ma za zadanie podkreślanie różnic społecznych powstałych na skutek socjalizacji, której poddawane są osoby każdej płci. Dzięki powstaniu tego pojęcia można dzisiaj stwierdzić, że większość zauważalnych różnic ma charakter rodzajowy oraz że granice pomiędzy psychologicznym funkcjonowaniem mężczyzn

¹ A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, *Słowo wstępne* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 7.

² *Ibidem*, s. 8.

i kobiet stopniowo zacierają się ze względu na podejmowanie nowych ról, które wcześniej były uznawane za typowo kobiece bądź męskie³.

Anna Titkow stwierdziła, że płeć kulturową powinno traktować się jako ciągle trwający proces, w którym przystosowany (bądź nieprzystosowany) wysiłek jednostek do sytuacji stwarza ich płeć kulturową. Jest ona zmienna w czasie, kształtowana oraz usytuowana jedynie w określonych kontekstach społecznych. Takie rozumienie pojęcia płci kulturowej jest ważne dla podejmowania prób charakteryzacji, na przykład, tożsamości kobiet z perspektywy jej ciągłości i zmiany. Podstawowymi komponentami płci kulturowej są: statusy społeczne, które są określone normami i oczekiwaniami wobec obu płci; podział pracy; prawa i obowiązki, które zostały wyznaczone więzami krwi; wzory zachowań, mechanizmy kontroli społecznej, ideologie, które wspierają odmiennosć statusów kobiet oraz mężczyzn; kulturowe reprezentacje kobiet i mężczyzn (w tym artystyczne przedstawianie różnicowania statusowego kobiet i mężczyzn)⁴.

Pojęcie roli społecznej i konfliktu ról

Z płcią związane są bezpośrednio role społeczne. Pojęcie roli społecznej należy do grupy podstawowych terminów nauk społecznych. Jest ono trudne do zdefiniowania, ale również do zastosowania w procesach badawczych. Powodem tego jest fakt, że desygnaty tego pojęcia istnieją w dwóch osobnych obszarach rzeczywistości społecznej (w płaszczyźnie normatywnej oraz behawioralnej). Definicje roli społecznej najczęściej odnoszą się do jednej z wymienionych płaszczyzn. Dlatego w słowniku socjologicznym można dowiedzieć się, że rolą społeczną jest społecznie określony i spójny zespół norm i oczekiwań dotyczących odpowiedniego zachowania jednostek w określonych sytuacjach, związanych z ich pozycją społeczną, obejmujący również podstawowe przywileje, obowiązki i prawa, które są przypisane społecznie do pozycji w grupie⁵.

Nauki społeczne mają dwa podejścia do pojęcia roli społecznej i jej problematyki. Pierwszym z nich jest podejście funkcjonalno-strukturalne. Cechuje się ono traktowaniem ról jako czynników, które porządkują rzeczywistość społeczną, co czyni je składnikami struktury społecznej. Role określają sposób, w jaki osoba zajmująca daną pozycję powinna się zachować. Ujęcie roli społecznej w taki

³ *Ibidem*, s. 9.

⁴ Za: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, *Rozwój refleksji genderowej i studiów nad społeczno-kulturową tożsamością płci w Polsce* [w:] *Gender w społeczeństwie polskim*, red. K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, Kraków 2011, s. 7.

⁵ M. Chodkowska, *Teoria ról społecznych a badania socjopedagogicznych problemów zdrowia i choroby*, „Chowanna” 2002, t. 1, nr 18, s. 39.

sposób wiąże się z rozumieniem struktury społecznej jako układu ról. Jak stwierdza Robert K. Merton, określony status społeczny nie łączy się z jedną rolą, ale całym ich zestawem, który rozumiany jest jako zespół powiązań w rolach przypisanych jednostce ze względu na to, jaki zajmuje status społeczny. Drugim podejściem do definiowania roli społecznej jest sposób interakcyjny. Zakłada on, że role powstają i są stale modyfikowane przez aktorów społecznych. Mogą być one kształtowane na różne sposoby, w zależności od okoliczności sytuacji oraz partnerów interakcji. Przekonanie, że struktura społeczna istnieje dzięki działaniom jednostek, spowodowało, że coraz częściej zwracano uwagę na procesy interakcji zachodzących pomiędzy ludźmi. Z tego punktu widzenia zestaw ról jest ciągle jedną i tą samą rolą, która odgrywana jest w różnych okolicznościach oraz wobec różnych partnerów⁶.

Z pojęciem roli społecznej wiąże się termin konflikt roli. Konflikt zachodzi w momencie, kiedy związek pomiędzy statusem a rolą nie jest równy. Powinności powiązane ze statusem zazwyczaj zgadzają się ze sobą, zdarza się natomiast, że między nimi ma miejsce konflikt. Zjawisko to nazywane jest wspomnianym wcześniej konfliktem roli. Przykładem takiego konfliktu może być sytuacja, kiedy pilny student jest proszony przez swojego dobrego przyjaciela o oddanie mu przysługi, która jest bardzo czasochłonna. Dzień później ma odbyć się ważny egzamin. Obydwa przepisy roli są zasadne – nauka przed ważnym egzaminem oraz oddanie przysługi przyjacielowi, wymagają one jednak poświęcenia jednej rzeczy na korzyść drugiej. Konflikty ról wymagają od jednostek dokonania oceny oraz wyboru pomiędzy dwoma uzasadnionymi żądaniami⁷.

Tradycyjne i współczesne role społeczne realizowane przez kobiety

Zachowanie człowieka ograniczane jest przez role społeczne. Na podstawie tego dokonuje się wnioskowania na temat jego indywidualnych cech dyspozycyjnych. Ma to swoje konsekwencje również dla tego, w jaki sposób postrzega się grupy. Zjawisko to skutkuje postrzeganiem członków grup jako stworzonych do pełnionych przez nich ról⁸. Tradycyjną rolą mężczyzny było bycie odpowiedzialnym za pracę zawodową oraz zapewnienie utrzymania rodzinie. Mężczyzna był łącznikiem pomiędzy rodziną a światem zewnętrznym. Miał on poważanie oraz autorytet, dlatego mógł utrzymywać dyscyplinę w rodzinie. W związku z tym

⁶ Za: M. Arczewska, *Spoleczne role sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009, s. 15.

⁷ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1992, s. 53–54.

⁸ C. Macrae, L. Arcuri, *Stereotypy i uprzedzenia*, Gdańsk 1999, s. 222.

był on odpowiedzialny za podejmowanie najważniejszych decyzji dotyczących rodziny. Przeznaczeniem mężczyzny było aktywne uczestniczenie w życiu społecznym, w szczególności działalności politycznej. Sprawy związane z polityką oraz studia wyższe były zarezerwowane wyłącznie dla mężczyzn⁹. W odniesieniu do kobiet, które w większości kultur pełniły i nadal w większej części pełnią opiekę nad rodziną i domem, sprawia, że według obserwatorów opiekuńczość jest nadrzędną cechą przedstawicielek płci żeńskiej. Wnioskowanie o wewnętrznym usposobieniu służy z kolei do zarejestrowania kobiet jako „naturalnie” opiekuńczych, a ta „naturalnie” opiekuńcza natura wyjaśnia ich rolę. Dzięki temu tworzą się stereotypy, które uzasadniają i utwierdzają podział ról pomiędzy kobietami a mężczyznami jako słuszny, naturalny i nieunikniony¹⁰.

W Polsce, jak i również w wielu innych krajach, status społeczny kobiet oraz mężczyzn nie był i nadal nie jest jednakowy. Nie ma wystarczającej wiedzy o czynnikach odpowiedzialnych za występujące różnice czy o tym, jakie zjawiska mające miejsce w sferze świadomości ukazują się. Badania socjologiczne prowadzone nad kobietami poprzestają na opisie ról społecznych, które pełnią, oraz opinii na temat oczekiwań i stereotypów z tym opisem związanych. Na podstawie takich badań nie można stwierdzić kim są, kim chciałyby być polskie kobiety lub gdzie widzą swoje miejsce oraz pełnią rolę we współczesnym świecie¹¹.

Dominika Maison na podstawie przeprowadzonych analiz statystycznych wyróżniła siedem grup, do których można przypisać współczesne Polki. Autorka zbadła, czy kobiety rzeczywiście tak znacząco różnią się od mężczyzn, biorąc pod uwagę ich poglądy, zachowania czy wyznawane wartości, którymi kierują się w życiu. Maison w trakcie badań wyróżniła następujące grupy kobiet: *Spełnione Profesjonalistki*, *Obywatelki Świata*, *Zachłanne Konsumpcjonistki*, *Rodzinne Panie Domu*, *Niespełnione Siłaczki*, *Rozczarowane Życiem* oraz *Osamotnione Konserwatystki*¹². Pierwsza grupa – *Spełnione Profesjonalistki* – to kobiety, które mogą określić się jako spełnione we wszystkich sferach życia oraz jako osoby profesjonalne. Grupa ta jest najbardziej wykształconą, kobiety te uczyły się, ponieważ same tego chciały. Były one w stanie również zrobić użytek ze zdobytej wiedzy oraz wykształcenia. *Spełnione Profesjonalistki* to kobiety cechujące się zaradnością, przedsiębiorczością, brakiem strachu przed podejmowaniem wyzwań oraz chęcią czerpania z życia pełnymi garściami. Przedstawicielki tej grupy to osoby,

⁹ N. Goodman, *op. cit.*, s. 169.

¹⁰ A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, *Słowo wstępne...*, s. 8.

¹¹ A. Titkow, *Spoleczna i kulturowa tożsamość rodziny*, „ASK” 1996, nr 2, s. 74.

¹² D. Maison, *Polka niejedno ma imię. O różnicowaniu współczesnych Polek [w:] Polki. Spełnione Profesjonalistki, Rodzinne Panie Domu czy Obywatelki Świata?*, red. D. Maison, K. Pawlikowska, Warszawa 2014, s. 17–48.

dla których ważne jest, aby spełniać się w swojej profesji, wykonywać swoje obowiązki dobrze, mieć poczucie, że to, co robią w życiu jest ważne. Drugą grupą wyróżnioną przez Maison są *Obywatelki Świata*, są one najmłodszym segmentem badania, który się jeszcze edukuje. Są to kobiety, które cechują się dużą otwartością, nowoczesnym podejściem do wielu kwestii oraz poczuciem, że wszystko jeszcze przed nimi. Przedstawicielki tej grupy czują przynależność do społeczności międzynarodowej, styl ich życia jest mocno zbliżony do tego, jaki prowadzą ich rówieśniczki z Zachodu. *Obywatelki Świata* traktują pracę jako źródło satysfakcji i rozwoju, pieniądze nie są dla nich tak ważne. Kolejną grupą są *Zachłanne Konsumpcjonistki*, które wiodą styl życia oparty na ciągłej konsumpcji. Kobiety te ciągle wydają oraz kupują dużą ilość produktów, zdarza się również, że robią to ponad swoje możliwości finansowe. Jest to druga największa co do liczebności grupa. *Zachłanne Konsumpcjonistki* deklarują sprzeczne informacje, z jednej strony zapewniają, że są one otwarte na innych oraz towarzyskie, z drugiej natomiast stwierdzają, że towarzyszy im poczucie samotności oraz niezrozumienia przez świat. Uważają, że są bardzo spełnione życiowo, ale również, że doznały silnego poczucia krzywdy. Grupa ta jest bardzo niespójna. Kobiety te nastawione są na konsumpcję, posiadanie dóbr materialnych oraz postrzeganie i wartościowanie świata poprzez pryzmat pieniędzy. Czwartą grupą są *Rodzinne Panie Domu*, w której znajduje się najwięcej mężatek. Kobiety te czują się zadowolone ze swojego życia, w szczególności z życia rodzinnego. Definiują one swoją tożsamość głównie poprzez bycie matkami, żonami oraz gospodyniami domowymi. Kolejną grupą wymienioną przez Maison są *Niespełnione Siłaczki*. Jest to największa grupa spośród wszystkich wymienionych. Kobiety te chciałyby lepszego świata dla siebie i innych, dużo czasu poświęcają pracy, dużo czytają i zawsze są gotowe, aby być dla innych. *Niespełnione Siłaczki* chciałyby osiągnąć dużo w życiu, ich poprzeczka jest ustawiona bardzo wysoko, chcą być w każdej roli życiowej najlepszą wersją siebie. Warto zaznaczyć, że oczekiwania względem siebie i otaczająca je rzeczywistość często je przerastają. Szóstą grupą kobiet są *Rozczarowane Życiem*. Kobiety te czują się zawiedzione tym, w jaki sposób ułożyło się ich życie, mają wiele trudnych doświadczeń oraz nie wierzą, że ich życie może ulec poprawie. Nie czują one zbytnej satysfakcji, radości, zadowolenia czy docenienia ze strony bliskich. Towarzyszy im częste poczucie smutku, samotności i zmęczenia. *Rozczarowane Życiem* mają poczucie życiowej porażki, nie czerpią radości z żadnej sfery ich życia. Ostatnią grupą są *Osamotnione Konserwatystki*, które są najstarszą i najgorzej wykształconą z przedstawionych grup. Kobiety te, podobnie jak *Rozczarowane Życiem*, również nie są zadowolone z żadnej sfery swojego życia. *Osamotnione Konserwatystki* źle widzą swoją przyszłość, co może mieć związek z ich wiekiem. Grupa ta wyróżnia się na tle innych swoim

wyrazistym światopoglądem, który cechuje się konserwatywnym podejściem do rodziny oraz roli kobiety w życiu. Kobiety te mają szczególnie rozwiniętą dumę narodową oraz lokalną¹³.

Patrząc na współczesną rzeczywistość społeczną nie sposób nie zauważyć, że kobiety zaczęły pełnić nowe role w społeczeństwie. Można stwierdzić, że obecnie ich rola stała się bardziej złożona i wymagająca. Współcześnie oczekuje się od kobiet znacznie więcej niż w przeszłości. Przede wszystkim coraz rzadziej decydują się one na pozostanie w domu z powodu sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Rola współczesnej kobiety znacznie się rozszerzyła, obejmując coraz więcej obowiązków. Teraz od kobiet oczekuje się, że będą jednocześnie dbać o dom, wychowywać dzieci, zajmować się zakupami i aranżacją domu, a także realizować się zawodowo, rozwijać karierę i współuczestniczyć w gromadzeniu majątku oraz utrzymaniu rodziny¹⁴.

Spółczeństwa patriarchalne przypisały kobietom role matek i żon, a także kapełek domowego ogniska. Ich głównymi zadaniami było dbanie o domowe ciepło, właściwą atmosferę, zaspakajanie poczucia bezpieczeństwa członkom rodziny, porządek w domu czy pilnowanie, aby dzieci nie przeszkadzały swoim zmęczonym po pracy ojcom. Role społeczne przypisane kobietom przez tradycyjne społeczeństwa wiązały się ze sferą domową – rola żony, matki oraz gospodyni domowej. Pełniąc rolę żony, należało być skoncentrowaną na mężu i zaspakajać jego potrzeby i dbać o jego dobrobyt. Rola matki wiązała się z przedłużeniem roli żony. W centrum uwagi była troska o zdrowie, rozwój oraz wychowanie potomków. Ostatnią z ról przypisywanych kobietom przez społeczeństwa patriarchalne była rola gospodyni domowej. Do jej zadań należało dbanie o ład i porządek w domu oraz prowadzenie gospodarstwa domowego¹⁵.

Podział ról związany z życiem rodziny przez wiele wieków był jasno określony, zasady realizacji przypisanych ról do poszczególnych członów rodziny również. Poszczególne role w rodzinie zawierały konkretne oczekiwania kierowane do każdej z płci. Były one realizowane poprzez stosowanie się do przypisanych zachowań. Zmieniło się to w chwili, kiedy kobiety zdecydowały się wejść na rynek pracy. Wraz z tym nastąpiła modyfikacja podziału ról na tak zwane typowo męskie i żeńskie. Społeczeństwa nie kierują się już tym, co wypada mężczyznom, a czego nie wolno kobietom. Większość współczesnych par sama ustala sposób realizacji ról związanych ze sferą domową na podstawie własnych potrzeb czy możliwości¹⁶.

¹³ *Ibidem*, s. 17–48.

¹⁴ S. Klimek, *Współczesna kobieta na rynku pracy i jej rola w społeczeństwie*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2013, nr 18, s. 299–302.

¹⁵ A. Kwak, *Kobieta w domu i na rynku pracy. Czy równość praw i obowiązków?*, „Wizerunki Ról Rodzinnych. Roczniki Socjologii Rodziny” 2007, nr 18, s. 73–74.

¹⁶ *Ibidem*, s. 74–75.

Współcześnie wiele kobiet łączy prowadzenie domu i wychowywanie dzieci z karierą zawodową. Macierzyństwo przestało być jedyną formą samookreślenia się kobiet, mogą się one spełniać w pracy czy poprzez realizację marzeń. Co więcej, coraz częściej podaje się w wątpliwość fakt instynktu macierzyńskiego czy naturalności poświęcenia się matki dla potomstwa. Współczesne kobiety wyrażają głośno swoje odczucia co do pełnienia roli matki, są gotowe, by bez poczucia winy opowiedzieć o zmęczeniu tą rolą, poczuciu rozczarowania czy alienacji w związku z pełnieniem nowej roli. Coraz częściej można usłyszeć od matek, że czują się rozczarowane czy wyczerpane. Kobiety te decydują się na stworzenie nowego obrazu matki, który nie będzie polegał wyłącznie na opiece nad dziećmi. Dzisiejsze przedstawicielki płci żeńskiej nie zgadzają się na przymus porzucenia własnej niezależności, by zostać matkami w tradycyjnym ujęciu tego pojęcia. Kobiety te optują za zmianą porządku świata, czyli postaw reprezentowanych przez mężczyzn. Oczekują one również, że przedstawiciele płci męskiej będą dzielić z nimi trudy związane z wychowywaniem dzieci¹⁷.

Przez wiele lat aktywność zawodowa kobiet nie była dobrze postrzegana przez społeczeństwo. Wynikało to z faktu, że praca przez długi czas traktowana była wyłącznie jako środek do zaspokajania potrzeb materialnych rodziny. Mężczyzna pełnił rolę żywiciela rodziny, jego obowiązkiem było zapewnienie jej utrzymania finansowego. Sytuacja, kiedy kobieta pracowała, była traktowana jako sygnał, że mężczyzna nie jest w stanie wypełniać narzuconej mu roli żywiciela rodziny, co wpływało również na kwestionowanie jego męskości i zaradności życiowej. Kolejną z głównych przyczyn, dlaczego praca zawodowa kobiet nie była dobrze postrzegana, to pogląd, że to właśnie przez nią kobiety nie chcą stawać się matkami. Wiele osób posuwało się nawet do stwierdzeń, że praca zawodowa powoduje bezpłodność, co sprawia, że kobieta jest nieużyteczna reprodukcyjnie. Często wskazywano również, że przedstawicielki płci żeńskiej nie powinny pracować, ponieważ mogą przez to zaniedbywać obowiązki związane z rodzicielstwem, małżeństwem czy prowadzeniem domu. Społeczeństwa tradycyjne zakładały, że efektywne łączenie różnych aktywności – rodzinnej, zawodowej, hobbystycznej czy społecznej jest niemożliwe do wykonania¹⁸.

Kiedy kobiety weszły na rynek pracy, oczywisty stał się fakt, że będą one podlegać takim samym zasadom jak mężczyźni, czyli konkurencji, współzawodnictwu, ryzyku niepowodzenia, ryzyku utraty pracy czy podporządkowywaniu się

¹⁷ L. Marszałek, *Kulturowe uwarunkowania roli kobiety we współczesnym społeczeństwie*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, nr 25, s. 274–275.

¹⁸ I. Cytlak, N. Ulaniecka, *O trudnych związkach macierzyństwa i rynku pracy. Społeczne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2018, t. 80, nr 3, s. 106–108.

dyscyplinie w pracy. Wraz ze zmianą systemu polskiej gospodarki nastąpiła zmiana rynku pracy, niektóre państwowe zakłady pracy zostały zamknięte, a otwarto nowe firmy działające w nowych obszarach. Zapotrzebowanie na pracowników o niższych kwalifikacjach, czyli wówczas w głównej mierze kobiety, było mniejsze, nastąpiła zmiana zakresu zadań na wielu stanowiskach. Te, które dotychczas miały charakter wykonawczy, spotkały się z oczekiwaniem większej samodzielności, decyzyjności oraz większego nakładu czasu. Mężczyźni są bardziej preferowanymi pracownikami, ponieważ zazwyczaj są oni bardziej dyspozycyjni. Czas, kiedy kobiety są bierne zawodowo ze względu na wychowywanie dzieci, nie sprzyja byciu pożądanymi na rynku pracy. Rynek pracy jest najgorzej nastawiony w stosunku do kobiet z małymi dziećmi. Często zdarza się, że posiadanie dzieci i rodzinnych obowiązków wpływa na odmowę ich zatrudnienia. Osoby zatrudniające mają przekonanie, że kobiety, które mają małe dzieci, nie są w stanie być dyspozycyjne, co jest jedną z bardziej wymaganych cech od pracowników. Wynikać to może z tradycyjnego pojęcia roli kobiety, czyli postrzegania jej jako osoby realizującej w głównej mierze funkcję opiekuńczo-wychowawczą i opiekunki ogniska domowego. Pracodawcy wolą zatrudniać osoby w wieku produkcyjnym, które są mobilne zawodowo oraz bez obciążeń w postaci dzieci¹⁹.

Warto zaznaczyć, że na aktywność zawodową kobiet wpływają obowiązki domowe oraz posiadanie potomstwa. Kobiety, które od niedawna są matkami, często zmuszone są do przerywania pracy na czas opieki nad małymi dziećmi, jednak z roku na rok ta przerwa od pracy jest coraz krótsza. Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie kraje zapewniają młodym matkom płatne urlopy rodzicielskie, na przykład Stany Zjednoczone nie oferują czegoś takiego, tylko poszczególne stany mogą zdecydować o przyznawaniu kobietom urlopu macierzyńskiego. Z tego powodu nie wszystkie kobiety będą mieć ten przywilej, żeby zrobić sobie przerwę od pracy i nie martwić się o kwestie finansowe czy zawodowe. Zdarza się również, że kobiety powracające do pracy po dłuższej nieobecności związanej z posiadaniem dziecka są degradowane na niższe stanowiska, taka sytuacja ma miejsce w szczególności, kiedy kobieta podejmuje się pracy w niepełnym wymiarze godzin ze względu na dopasowanie do obowiązków domowych²⁰.

W roku 1989 Polska rozpoczęła transformację gospodarki centralnie planowanej na wolnorynkową. Jednym ze skutków był wzrost bezrobocia wśród kobiet. Spowodowało to podjęcie próby prowadzenia przedsiębiorstwa przez przedstawicielki płci żeńskiej. W latach 1995–1998 liczba firm prowadzonych przez przedstawicielki płci żeńskiej wzrosła pięć razy, kiedy u mężczyzn w tym samym czasie nastąpiło jedynie podwojenie. Z roku na rok coraz więcej działalności

¹⁹ A. Kwak, *Kobieta w domu i na rynku pracy...*, s. 76–77.

²⁰ L. Marszałek, *Kulturowe uwarunkowania roli kobiety...*, s. 274–275.

gospodarczych zakładanych jest przez kobiety. Wiele Polek stwierdza, że chciałoby prowadzić własną firmę, kojarzy im się to w głównej mierze z niezależnością, lepszym zarabianiem w przeciwieństwie do pracy na etacie czy w wymarzonej branży. Ponad 40 proc. badanych wyrażało chęć założenia działalności gospodarczej. Badane deklarują, że prowadzenie przedsiębiorstwa stwarza możliwość większego wpływu na kierowanie swoim rozwojem, decyzyjności w kwestii godzin pracy. W szczególności jest to ważny aspekt dla kobiet zajmujących się prowadzeniem domu²¹.

Badania przedstawiają polskie przedsiębiorczynie jako kobiety będące w wieku około 40 lat, które mają w głównej mierze „odchowane dzieci” (najczęściej nastolatków czy dorosłych) oraz mniej obowiązków, które muszą wykonywać samodzielnie. Dla właścicielek firm istotnym aspektem jest wprowadzenie zmiany w funkcjonowaniu rynku pracy. Dla Polek, które zakładają własną działalność gospodarczą, ważne jest zatrudnianie pracowników w sposób etyczny, dbanie o zmniejszanie śladu węglowego czy realizacja postulatów biznesu odpowiedzialnego społecznie. Polskie przedsiębiorczynie działają w głównej mierze w sektorze związanym z edukacją – prowadzą szkoły językowe, przedszkola czy firmy organizujące szkolenia. Drugim sektorem, cieszącym się popularnością wśród kobiecych przedstawicielek biznesu, jest szeroko pojęta branża beauty. Istnieje również reprezentacja przedsiębiorczyń działających w sektorach medycznym, gastronomicznym czy IT. Kobiety prowadzące własną działalność gospodarczą cechują się odwagą, determinacją, kreatywnością czy innowacją. Są one również gotowe stale poszerzać swoją wiedzę i kompetencje, aby ich firmy ciągle się rozwijały i stanowiły konkurencję na rynku²².

Życie intymne współczesnych kobiet oraz formy spędzania czasu wolnego

Ważnym aspektem życia jest także sfera intymna odnosząca się do sfery seksualnej. Co istotne, seksualność kobiet bardzo często jest inaczej postrzegana niż seksualność mężczyzn. Najbardziej akceptowalna społecznie jest realizacja potrzeb seksualnych w małżeństwie²³. Istnieje także pojęcie „seksualnego klusownictwa”, które polega na pozyskaniu dla siebie partnera, który jest już w stałym związku. Społeczeństwo otwarcie potępia kobiety, które będąc mężatkami i matkami,

²¹ *Kobiety w biznesie – przedsiębiorcze Polki i ich sukcesy*, <https://polskabezgotowkowa.pl/dla-firm/akademia-przedsiębiorcy/kobiety-w-biznesie-przedsiębiorcze-polki-i-ich-sukcesy/> [dostęp: 22.12.2023].

²² *Ibidem* [dostęp: 22.12.2023].

²³ T. Szlendak, *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, różnicowanie*, Warszawa 2011, s. 332.

decydują się na wejście w przelotny romans, podczas gdy mężczyznom, którzy mają rodziny, znacznie częściej się to wybaczają. Badania przeprowadzone przez Hannę Brycz, Dariusza Majewskiego i Annę Miękczyńską wskazują, że kobiety, które podejmą się zdrady, oceniane są jako bardziej niemoralne od mężczyzn, którzy dokonali tego samego występkę, ponadto za takie zachowanie winę zazwyczaj ponoszą wyłącznie kobiety, które niezależnie od uzasadnienia swoich czynów określone są mianem „ladaczniczy”. „Kobieta-kłusownik” jest nie tylko źle określana, ale także mniej lubiana przez osoby ze środowiska. Dzieje się tak przez stygmatyzację kobiet w stosunku do tych przedstawicielek płci żeńskiej, które zdecydowały się na rozpoczęcie nieformalnej relacji z innym partnerem. W przypadku takiej sytuacji solidarność płci przestaje obowiązywać, dlatego kobiety, które złamały normy moralne, przestają być lubiane, co skutkuje wykluczeniem z dotychczasowej grupy przyjacielskiej²⁴.

Dane z badań opublikowanych w artykule Haliny Klepacz i Edyty Jamróz-Nowak pod tytułem *Dar losu – czas na relaks kobiety w XXI wieku* wskazują, że większość kobiet potrafi znaleźć czas dla siebie podczas trwania weekendu. Średnia ilość czasu dysponowanego w ciągu tygodnia to od jednej do pięciu godzin. Ankietowanym najłatwiej było wygospodarować chwilę dla siebie w godzinach wieczornych. Jako główne obszary zainteresowań respondentki wskazały: literaturę, dom i ogród, turystykę, modę i urodę, film oraz sport. Panie najczęściej odpoczywają na świeżym powietrzu oraz w domu. Najchętniej wybieraną formą aktywnego spędzania czasu wolnego są spacer, jazda na rowerze czy rzadziej pływanie oraz uczęszczanie na zajęcia fitness²⁵.

Zakończenie

Współczesna kultura popularna szerzy model jednostki, która do poczucia osiągnięcia sensu życia i bycia spełnioną potrzebuje wyłącznie siebie samej. Pojęcie samorealizacji kojarzone jest zazwyczaj ze skupianiem się nad sobą, swoich potrzebach oraz możliwościach. Amerykański psycholog społeczny Roy Baumeister wychodzi z założenia, że ludzie podczas poszukiwania sensu życia kierują się tak zwanym mitem zgodności, który zakłada, że wszystkie sfery życia da się ze sobą pogodzić oraz że nie będą się one wzajemnie wykluczać. Z tego punktu widzenia samorealizacja jest stanem, w którym człowiek

²⁴ H. Brycz, *Drapieżcy seksualni w pogoni za zdobyczą* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 13–32.

²⁵ H. Klepacz, E. Jamróz-Nowak, *Dar losu – czas na relaks kobiety w XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Społecznych” 2016, t. 5, nr 1, s. 62–68.

oczekuje, że będzie mógł czerpać przyjemność z każdego wybranego przez siebie obszaru²⁶.

Współczesne zrozumienie ról płciowych i ich wpływu na życie społeczne i zawodowe jest złożone i wieloaspektowe. Przemiany społeczne, jakie zaszły w ostatnich dziesięcioleciach, pokazują, że tradycyjny podział ról na męskie i żeńskie uległ znacznym zmianom. Kobiety coraz częściej łączą życie rodzinne z zawodowym, zmieniając stereotypowe postrzeganie ich roli w społeczeństwie. Analizy, takie jak na przykład ta przedstawiona przez Dominikę Maison, ukazują różnorodność doświadczeń i aspiracji współczesnych kobiet, które kształtują swoje życie według własnych wartości i przekonań. Równocześnie, mimo postępu, wiele barier i stereotypów pozostaje nadal aktualnych. Wyzwania związane z równouprawnieniem płci, dostępem do równych szans zawodowych oraz społecznym uznaniem dla wieloaspektowych ról kobiet wciąż są istotnymi kwestiami. Zrozumienie, że płeć i role społeczne są dynamicznymi i ciągle zmieniającymi się zjawiskami, jest kluczowe dla tworzenia bardziej sprawiedliwego i inkluzyjnego społeczeństwa. Konieczne jest dalsze badanie i podjęcie działań mających na celu eliminowanie nierówności oraz promowanie różnorodności ról płciowych, aby każda jednostka mogła w pełni realizować swój potencjał bez względu na płeć.

W ten sposób możliwe jest dążenie do budowania społeczeństwa, w którym każdy, niezależnie od płci, ma możliwość wyrażania siebie i realizacji swoich aspiracji w sposób odzwierciedlający jego indywidualne talenty i pragnienia, a nie ograniczenia wynikające z przestarzałych norm społecznych.

Bibliografia

- Arczewska M., *Społeczne role sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009.
- Błażek M., Chryc-Gawrychowska A., Kaźmierczak M., *Samorealizacja czy relacja? Koncentracja na różnych sferach życia a poczucie sensu życia i spełnienia* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 61–87.
- Brycz H., *Drapieżcy seksualni w pogoni za zdobyczą* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 13–32.
- Chodkowska M., *Teoria ról społecznych a badania socjopedagogicznych problemów zdrowia i choroby*, „Chowanna” 2002, nr 1(18), s. 39–56.
- Chybicka A., Pastwa-Wojciechowska B., *Słowo wstępne* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 7–9.

²⁶ Za: M. Błażek, A. Chryc-Gawrychowska, M. Kaźmierczak, *Samorealizacja czy relacja? Koncentracja na różnych sferach życia a poczucie sensu życia i spełnienia* [w:] *Kobiecość w obliczu zmian – studia interdyscyplinarne*, red. A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska, Kraków 2009, s. 61–87.

- Cytłak I., Ulaniecka N., *O trudnych związkach macierzyństwa i rynku pracy. Społeczne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2018, nr 80(3), s. 105–123.
- Goodman, N., *Wstęp do socjologii*, Poznań 1992.
- Klepacz H., Jamróz-Nowak E., *Dar losu – czas na relaks kobiety w XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Społecznych” 2016, nr 5(1), s. 58–74.
- Klimek, S., *Współczesna kobieta na rynku pracy i jej rola w społeczeństwie*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2013, nr 18, s. 299–313.
- Kwak A., *Kobieta w domu i na rynku pracy. Czy równość praw i obowiązków? Wizerunki ról rodzinnych*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2007, nr 18, s. 73–87.
- Macrae C., Arcuri L., *Stereotypy i uprzedzenia*, Gdańsk 1999.
- Maison D., *Polka niejedno ma imię. O zróżnicowaniu współczesnych Polek [w:] Polki. Spełnione Profesjonalistki, Rodzinne Panie Domu czy Obywatelki Świata?*, red. D. Maison, K. Pawlikowska, Warszawa 2014, s. 17–48.
- Marszałek L., *Kulturowe uwarunkowania roli kobiety we współczesnym społeczeństwie*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, nr 25, s. 267–279.
- Slany K., Struzik J., Wojnicka K., *Rozwój refleksji genderowej i studiów nad społeczno-kulturową tożsamością płci w Polsce [w:] Gender w społeczeństwie polskim*, red. K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, Kraków 2011, s. 7–16.
- Szlendak, T., *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2011.
- Titkow, A., *Społeczna i kulturowa tożsamość kobiet*, „ASK” 1996, nr 2, s. 73–77.

Netografia

Kobiety w biznesie – przedsiębiorcze Polki i ich sukcesy, <https://polskabezgotowkowa.pl/dla-firm/akademia-przedsiębiorcy/kobiety-w-biznesie-przedsiębiorcze-polki-i-ich-sukcesy/> [dostęp: 22.12.2023].

SOCIAL ROLES OF WOMEN – CULTURAL CONDITIONS, VARIOUS DIMENSIONS OF SOCIAL LIFE

Abstract

The text analyzes the issue of gender and its differentiation, highlighting the historical and social significance of this distinction. It places particular emphasis on the description of traditional and contemporary social roles of women, referencing the theories of Herbert Spencer and Charles Darwin, which attribute biological roles to men and women, justifying the dominance of men in the public and political spheres. Contemporary views on gender, through the introduction of the concept of socio-cultural gender, have enabled a new understanding of gender roles, revealing their variability and the impact of socialization. The text emphasizes the changing roles of women in society, drawing attention to their complexity and increasing demands, both in the domestic and professional spheres. These changes illustrate a shift in the perception of the female role from traditional norms to a more flexible, modern approach that allows for the integration of various aspects of life.

Keywords: women, social role, social change, social life, culture

ROLE SPOŁECZNE KOBIET - KULTUROWE UWARUNKOWANIA, RÓŻNE WYMIARY ŻYCIA SPOŁECZNEGO

Streszczenie

Tekst analizuje problematykę płci i jej rozróżniania, podkreślając historyczne i społeczne znaczenie tej różnicy. Szczególny nacisk kładzie na opis tradycyjnych i współczesnych ról społecznych kobiet, przytaczając teorie Herberta Spencera i Charlesa Darwina, które przypisują biologiczne role mężczyznom i kobietom, uzasadniając dominację mężczyzn w sferze publicznej i politycznej. Współczesne poglądy na temat płci, dzięki wprowadzeniu pojęcia płci społeczno-kulturowej, umożliwiły nowe rozumienie ról płciowych, ukazując ich zmienność i wpływ socjalizacji. Tekst podkreśla zmieniające się role kobiet w społeczeństwie, zwracając uwagę na ich złożoność i rosnące wymagania, zarówno w sferze domowej, jak i zawodowej. Zmiany te ilustrują przesunięcie w postrzeganiu kobiecej roli z tradycyjnych norm na bardziej elastyczne, współczesne podejście, które pozwala na łączenie różnych aspektów życia.

Słowa kluczowe: kobiety, rola społeczna, zmiana społeczna, życie